

УДК 159.9.07

Ольга Колечко

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ДЕВІАНТНОГО МАТЕРИНСТВА

Трансформація соціальних відносин у сучасному суспільстві породжує нові форми сімейних стосунків. Високі показники смертності серед чоловіків активного дітородного, працездатного віку також ведуть до трансформації сімейних стосунків. Спостерігається пріоритет цивільних (нереєстрованих) шлюбів перед офіційними, що веде до формування нових сімейних структур загалом і материнських сімей зокрема.

Причинам виникнення проблеми материнства в неповних сім'ях присвячені роботи В. Деларю, Т. Гурко, М. Киблицької. Розглянуті загальні проблеми цих сімей (В. Деларю [9]), особливості життєдіяльності одиноких матерів у стані життєвих проблем (Т. Гурко [7]). Проте соціальні, особистісні, духовні проблеми матерів-одиначок недостатньо вивчені (Р. Мухамедрахімова [15]), а наявні дослідження, як правило, стосуються дореформного періоду і зачіпають загалом матеріальні проблеми сімей одиноких матерів (М. Киблицька [11]).

Материнство жінок-одиначок у юному віці розглядається в роботах Е. Матвеевої [12], Г. Філіпової [19], Г. Радчук [17] та ін.

Окрім названих соціальних проблем матерів-одиначок, увагу привертають і психологічні проблеми. Психологічні проблеми можуть виражатися в переживанні стресу, кризовій ситуації, травмуючій події або втраті сенсу буття. Вони виникають непомітно, міцно оселяються у свідомості жінки і перешкоджають нормальній течії життя (Є. Матвеева [12]).

У наші дні материнство займає незначне місце в ієрархії цінностей жінки, тому наявна нова модель особистості, яка не забезпечена відповідною моделлю материнства, так зване девіантне материнство [8].

Девіантне материнство розглядається нами у співвідношенні з деякою нормою материнської поведінки. У нормі поведінка матері стосовно ди-

тини спрямована на збереження і розвиток її фізичного, психічного та духовного здоров'я. Девіантне материнство, з погляду Т. Микової, – це поведінка матері, яка не сприяє збереженню здоров'я дитини, а, навпаки, така, яка перешкоджає, порушує й ускладнює нормальний процес її розвитку. Одним із проявів крайніх випадків девіантної поведінки матері є відмова від дитини вже у пологовому будинку [14].

У працях, присвячених неповним сім'ям, розглянуті загальні проблеми цих сімей, особливості життєдіяльності самотніх матерів і їх життєві проблеми. Проте питання корекції поведінки, психологічного благополуччя і емоційного здоров'я матерів із проблемною поведінкою недостатньо вивчені, а наявні дослідження, як правило, зачіпають матеріальні проблеми сімей самотніх матерів.

Вивчення соціальних і особистісних можливостей материнських сімей, нормалізації їх життєдіяльності в умовах адресної соціальної допомоги набуває все більшої актуальності. Важливим нині є розширення знань про особистісні особливості цих жінок, їх переживання під час вагітності, ставлення до дітей, про взаємозв'язок самотнього материнства і схильності до самогубства. Недостатньо досліджувалися духовно-моральні якості жінки. Духовно-моральні якості жінки цікавлять нас у зв'язку з динамікою моделі материнства, яка є результатом впливу суспільних відносин [19].

Отже, можна говорити про особливу актуальність вивчення психологічної корекції жінок із проблемною поведінкою та матерів-одиначок, які є клієнтами соціально-психологічних центрів матері та дитини у Львівській області.

Девіантне материнство є одним із найактуальніших напрямів дослідження у психології (як у практичному, так і в теоретичному аспекті). Несприятливий для майбутнього материнства перебіг вагітності, а також особливості поведінки жінок, що ведуть до подальшої відмови від дитини, аналізуються в роботах В. Брутмана [2; 3], А. Варги [4], М. Радіонової [16] та ін. На нашу думку, сюди слід віднести проблеми пов'язані не лише з матерями, котрі відмовляються від своїх дітей (В. Брутман) і проявляють у ставленні до них відкриту зневагу і насилля (А. Варга), але і проблеми порушень материнсько-дитячих стосунків, які стають причинами зниження емоційного благополуччя дитини, її відхилень від оптимального психічного розвитку. Окрім того, в сучасному суспільстві спостерігається розрив зв'язків між поколіннями, втрата традиційних способів передачі досвіду (М. Радіонова). Жінка на порозі материнства не має уявлення про елементарні особливості розвитку дитини та свої функції в догляді за нею та у спілкуванні.

В. Брутман однією з причин девіантного материнства вважає несприятливий дитячий комунікативний досвід. Майбутня “відмовниця” була

“відкинута” своєю матір’ю з дитинства, що призвело до порушення процесу ідентифікації як на рівні психологічної статі, так і при формуванні материнської ролі. Незадоволена потреба в материнській любові та визнанні не дає змогу “відмовниці” стати матір’ю. В. Брутман вважає, що “для формування нормальної материнської поведінки необхідна ідентифікація з матір’ю, а потім на її основі – емоційна сепарація” [3, с. 27].

Вітчизняні дослідники також усе частіше звертаються до чинників, що впливають на формування материнського ставлення. А. Захаров виділяє низку умов адекватного формування материнського ставлення, серед яких: “прообраз матері” (вираженість інстинкту материнства і батьківства у прародичів і батьків жінки), бажання мати дітей, установка на дітей до вагітності, позитивне сприймання вагітності, ніжність до дитини, відчуття жалості та співчуття, близькості з дитиною, а також емоційна чуйність матері [10, с. 117]. Дослідження девіантного материнства показують, що відмова матері від своєї новонародженої дитини тісно пов’язана з її взаєминами з власною матір’ю. “Майбутня відмовниця відштовхувалася своєю матір’ю з дитинства. Ця материнська депривація не дала їй можливості здійснити природний процес ідентифікації з матір’ю при формуванні материнської ролі” [10, с. 97].

Відмова від материнства, небажання жінки перейняти на себе соціальну роль матері – важкий прояв економічного і духовного стану суспільства. Ми вважаємо, що вирішення цієї соціальної проблеми потребує від спеціалістів розуміння природи відмови жінки від вагітності та народження дитини. На даний момент не існує визначеної відповіді на питання про причини, які спонукають жінку відмовлятися від вагітності, дитини, від ролі матері. Так, жінки, які прийняли рішення перервати вагітність, знаходяться у вкрай складній ситуації та перебувають у депресивно-тривожному стані. У настроях цих жінок домінують страх і напруга, які постійно зростають, а відмова від вагітності та дитини є для них своєрідною розрядкою. Зазвичай, жінки не завжди усвідомлюють реальну причину відмови від вагітності та дитини. Ці причини можна назвати мотивами, коли вони є неусвідомленими.

Традиції суспільної свідомості визначають вкрай негативне ставлення до матері, що відмовляється від своєї дитини; у пологових будинках така породілля піддається потужному тиску, який змушує її змінити драматичне рішення. Моральний тиск заставляє багатьох жінок виношувати небажану вагітність, що призводить у 40% випадків до народження недоношених дітей (9-10% у популяції), понад 2/3 яких і до пологів, і під час їх отримують мозкові пошкодження різної міри тяжкості. Після народження дитини така жін-

ка трансформує негативне ставлення на біологічні наслідки небажаної вагітності до свідомо або несвідомо відштовхнутої дитини. Наслідки рішення залишити у себе небажану дитину позначаються практично впродовж усього життя обох (як матері, так і дитини). У такій ситуації, особливо обтяжених матеріально-побутовими проблемами й асоціальним оточенням, відмова від дитини часто є домінуючою альтернативою [6].

Метою дослідження є аналіз особливостей поведінки матерів-одиначок і девіантних матерів, клієнтів соціального центру в трансформації соціальних стосунків.

Причини відмови від новонароджених надзвичайно різноманітні. Виникнення відмов від материнства зумовлене складною взаємодією соціально-економічних, родинних, етичних, психобіологічних і патологічних чинників. Найвища розповсюдженість відмови від новонароджених серед: незаміжніх жінок; жінок із сімей із низьким матеріальним достатком; жінок, що не мають постійного житла; неповнолітніх і таких, що вчать; осіб із кримінальним минулим; випускниць сирітських установ [6].

Саме ці найменш соціально захищені групи жінок особливо схильні до психологічних стресів, депресивних станів у період вагітності, а також інших форм психічної патології, у тому числі алкоголізму і наркоманії, тобто таких порушень, які самі по собі можуть змінювати світогляд жінки, породжувати невпевненість у своїх силах, відчуття втрати перспективи, зневіру в завтрашньому дні й тим самим сприяти відмові від материнства [7].

Психологічне тестування жінок, що відмовилися від новонароджених у пологових будинках, виявляє у них емоційну психологічну незрілість, неготовність до шлюбу через емоційну нестійкість та егоцентризм. Зазвичай, це жінки, які в дитинстві самі піддавалися психологічній девіації та агресії або яким не вдалося вирішити свої дитячі та пубертатні конфлікти. Такі особи бувають зосереджені лише на своїх проблемах, для них характерна наявність відчуття пережитої несправедливості та нестачі любові. Інколи у них спостерігається надмірна залежність від власної матері або батька. У деяких можна спостерігати явне і, можливо, неусвідомлене прагнення до все нових і нових емоційних переживань, що часто призводить до багаточисельних сексуальних зв'язків, у яких вони не знаходять емоційного задоволення. Особиста незрілість, неготовність сприймати нову соціальну роль і є найважливішими психологічними чинниками, що формують аномальну материнську мотивацію.

З клінічної точки зору, ці прояви часто можна розглядати як розлади особистості (або, як мінімум, ті або інші психопатичні риси). Процес ухвалення рішення відмовитися від новонародженого, як правило, почина-

ється задовго до народження дитини [15]. У цей час жінки, зазвичай, переживають важку психологічну кризу, що має в різних випадках різний зміст, проте загальною для всіх є боротьба мотивів: інстинктивному прагненню до материнства і тиску суспільної моралі протидіє зневіра у своїх силах і можливостях, відчуття нездатності та небажання долати життєві труднощі, відсутність матеріальних умов, відчуття втрати (або загрози втрати) соціальної підтримки (не одружується, батьки відмовляться). Вирішальним чинником виступає переконаність у тому, що народження дитини може стати загрозою для реалізації власних соціальних прагнень або, навпаки, відчуття, що мати сама (а через неї і все оточення) є загрозою для благополуччя і навіть життя власної дитини. У багатьох жінок прийняття рішення відмовитися від своєї дитини супроводжується відчуттями психічної напруги, провини і власної гріховності [16].

Одним із напрямів вивчення девіантного материнства є аналіз особливостей матерів, які були позбавленні можливості адекватної взаємодії з дітьми на етапах становлення материнсько-дитячого зв'язку (сепарація у зв'язку з порушенням процесу пологів, неонатальною патологією, передчасними пологами). Ці дослідження показують, що розвиток материнського ставлення пов'язане не лише з історією життя жінки та її особистісними якостями, але й із особливостями дитини й організацією післяродової взаємодії з нею [6].

У цілому можна відзначити такі характеристики жінок із порушеною готовністю до материнства: емоційна і психологічна незрілість, низька толерантність до стресів, нестриманість афектів; неготовність до шлюбу через емоційну нестійкість, егоцентризм, прагнення до незалежності; невирішеність дитячих і пубертатних конфліктів; неповна власна сім'я, часто відсутній чоловік, виховується вітчимою; емоційна залежність від матері, не зважаючи на те, що стосунки з нею можуть бути негативними.

Дитя для неї – джерело психологічних проблем, страху і тривоги. Воно здається їй недоступним для контакту, чимось незначним і далеким від неї самої.

Питання психологічних коренів самотнього материнства розглядаються у дослідженнях В. Брутман [2; 3], Ф. Варги [4], О. Ворошніної [5], Г. Філіппової [19] та ін. Так, С. Мещерякова [13] при вивченні готовності жінки до ролі матері з'ясувала, що приблизно 40% вагітних жінок із групи, у якій вона проводила дослідження, мали певні особливості, що могли негативно вплинути на контакти з майбутньою дитиною. Її дані співпадали з показниками досліджень Г. Скобло, А. Северного, А. Баландіної, які засвідчували, що 50% із обстежених

психічно здорових матерів виявилися нездатними сформувати адекватне ставлення до дитини.

С. Мещерякова розглядає ступінь психологічної готовності жінки до материнства як феномен формування особистості загалом. Ґрунтуючись на вже відомих у психологічній науці даних про значення раннього досвіду емоційної прихильності дітей до батьків, дослідниця спробувала віднайти такі емоційні сліди у вагітних жінок. Вона розпитувала їх про перші спогади про себе і батьків, про перші дитячі уподобання, прив'язаності, а також про те, якими були друзі дитинства, улюблені ігри, іграшки тощо.

Не залишилися поза увагою психолога і особливості материнської поведінки вагітної від моменту зачаття до народження дитини. Відомо, що сам процес вагітності стає важливою сходинкою на шляху до емоційного прийняття власної дитини не лише майбутньою матір'ю, але й батьком. Саме з цією метою майбутніх мам і татусів навчають, як забезпечити правильне дихання немовляти, догляд за ним, якою має бути поведінка під час переймів і пологів. Як мам, так і татусів навчають плануванню батьківсько-дитячих стосунків, заохочуючи пари до фантазування на тему розвитку дитини, її майбутнього. У науковій літературі можна знайти також дані про те, що голоси тат, які розмовляли зі своєю дитиною у другому і третьому триместрах вагітності, їхні новонароджені сини та дочки швидко розпізнавали серед інших голосів, реагуючи на звернення батька припиненням плачу та "уважним вслуховуванням" у те, що він говорить. Феномен розвитку материнської прихильності до немовляти в період вагітності засвідчили також дослідження С. Мещерякової [13].

Для С. Мещерякової показниками позитивного ставлення жінки до ще ненародженого малюка на етапі вагітності були адресованість її думок чи слів до нього, постійне прагнення інтерпретувати рухи плоду, мовби певними дитячими "посланнями" до матері, чутливість до змін у його поведінці тощо.

Важливою ознакою психологічної готовності жінки до материнства, за С. Мещеряковою, виступає її ніби настановлення на стратегію виховання майбутньої дитини. Дуже важливо, на її думку, коли жінка ще на стадії вагітності переймається тим, у який спосіб вона збирається виховувати малюка: чого вона прагне добитися в навчанні дитини чи, можливо, керуватиметься емоційним станом малюка, який сам підкаже, що вона має робити; чи буде вона прагнути дотримуватися строгого режиму в годуванні немовляти, чи, навпаки, керуватися його потребами тощо.

Отже, особливості комунікативного досвіду в дитинстві жінки, характер переживання нею вагітності та педагогічні настановлення щодо майбутньої дитини – це ті три складові, які були покладені С. Мещеряковою в основу ви-

значення рівня психологічної готовності жінки до материнства. На допологовому етапі учасницями дослідження були 50 жінок, на післяпологовому, впродовж якого проводилися відповідні “заміри” материнської поведінки (а це 1, 6, 9, 12, 18 місяців; 2 роки; 3 роки), – 30 матерів первинної вибірки. При цьому особлива увага приділялася вивченню психічних властивостей дітей: їх комунікативній, предметній діяльності, пізнавальній активності, емпатії тощо.

Щоб отримані дані були більш об’єктивними, застосовувався метод стандартизованого спостереження за взаємодією матері та дитини у 24 різних ситуаціях, як-от: під час годування, пеленання, перевдягання, укладання спати, плачу дитини та її бадьорого стану, гри із застосуванням іграшок із мамою і стороннім дорослим, у ситуаціях дії приємного і неприємного факторів, у присутності та за відсутності матері, у спільних та окремих видах занять, прослуховуванні музики, читанні тощо.

У результаті С. Мещерякова отримала картину динаміки явищ, пов’язаних з індивідуальним життєвим шляхом майбутньої мами, перебігом її вагітності та способом ідентифікації нею майбутньої дитини, настановленням щодо догляду та виховання дитини та реальним процесом взаємодії, досвідом спілкування з дитиною впродовж трьох років. Такий масив зібраних даних дав змогу психологові виділити три рівні психологічної готовності жінки до материнства.

Найнижчий рівень характеризувався наявністю вагань жінки у прийнятті рішення мати дитину, негативних переживань і відчуттів у перший триместр вагітності, формалізованим характером відповідей на питання про майбутню дитину (чимало жінок навіть не пробували вступати з дитиною в контакт, не прислуховувалися до неї, не уявляли її, не придумували їй ім’я). Як правило, жінки, які виявили низький рівень потенційної емоційної прихильності до дитини, дотримувалися позиції “суворого” її виховання та побоювалися її можливої неслухняності. Показово, що ця група жінок у своєму минулому мала переважно емоційно холодні стосунки з власними батьками, відчувала на собі строгість батьківського ставлення, мала скупий досвід гри з ляльками в доньки-матері. Такі жінки схилилися до того, що вихованням дитини слід займатися, коли вік її сягатиме щонайменше 3-4 роки.

На противагу їм, жінки з високим рівнем психологічної готовності до материнства не мали щонайменших сумнівів щодо прийняття рішення мати дитину, раділи, дізнавшись про вагітність, відзначалися домінуванням позитивних емоцій і відчуттів у період вагітності. На відміну від жінок першої групи, вони розгорнуто відповідали на запитання стосовно їх ставлення до майбутньої дитини (переживали відчуття єдності з нею, зверталися до неї, спілкувалися на різні теми, дослухалися до її рухів, придумували імена тощо). Ці

майбутні мами орієнтувалися на м'який педагогічний вплив на дитину, не боялися того, що вона може звикнути до рук чи до соски. А в минулому вони, як правило, відчували глибоку прихильність до своїх батьків, особливо матерів. Всі вони зазначали, що дітей люблять, що в дитинстві багато гралися з ляльками, що віддають перевагу вихованню дитини з раннього віку.

У нашому дослідженні контингенту центру соціального захисту (14 досліджуваних жінок), яке тривало впродовж двох років, встановлено значні відмінності у вихованні своїх дітей мамами, що мали високий і низький рівні психологічної готовності до материнства. Так, мами, яким бракувало психологічної готовності до материнства, під час режимних моментів мало розмовляли з дитиною, не використовували “дитяче мовлення”, не коментували свої дії та дії дитини, зрідка вживали ласкаві слова, часто не могли визначити, чому плаче дитина, не висловлювати їй співчуття і навіть передражнювали її. При повиванні ці мами майже не враховували рухи дитини, практикували годування не на руках, а підкладаючи пляшечку в ліжечко. Від них майже неможливо було почути колискових пісень при вкладанні дитини спати. Цікаво, що у спілкуванні з немовлям та у старші роки дитини вони майже не застосовували пестливих, ласкавих інтонацій, найчастіше обмежуючись формальними зверненнями на кшталт: “Наївся?”; “Не виспалась?”.

Такі мами у взаємодії зі своїми малюками або не помічали, або ігнорували ініціативу дитини, не співвідносили свої дії з її бажаннями, не повторювали за нею звуків, лепетання, не стимулювали активність дитини посмішкою. Коли дітям пропонувалося погратися якою-небудь іграшкою, ці мами не прагнули зацікавити нею дитину і самі не виявляли жодного інтересу до неї, демонструючи забавку в мовчазний спосіб. Вони не заохочували дитину до спільної гри з нею, віддавали перевагу самотійній грі сина чи доньки.

Низьку прихильність до дитини такі матері демонстрували і надалі, наприклад, дратувалися через прагнення малюка бути ближчим до матері, не вміли у ставленні до сина чи доньки зайняти партнерську позицію. У спілкуванні з дитиною у таких мам було значно більше заборон і наuczвань, ніж заохочень і похвали. На наше прохання охарактеризувати дитину мами цієї групи, як правило, називали нейтральні якості дитини, котрі характеризували або її фізичний стан, або навички самообслуговування.

Така поведінка матерів, на нашу думку, не є ефективною у спрямуванні розвитку емоційних зв'язків, психіки й особистостей дитини, чого не скажеш про матерів із високим рівнем прихильності. Вони багато розмовляли з малюками у процесі виконання режимних моментів, активно коментували як його, так і свої дії, часто використовували “дитячу мову”, вживали пестливі звернення до дитини, прагнули утримувати

її погляд, емпатійно реагували на плач, вміли точно визначити причину її фізичного чи психологічного дискомфорту. При пеленанні такі мами пристосовувалися до рухів дитини, вмовляли поїсти пестливими словами. Вони не підкладали пляшечку в ліжечко, а годували дитину з рук, не вкладали дитину спати без колискового співу.

Особливо різучі відмінності мами цієї експериментальної групи демонстрували у спілкуванні зі своїми дітьми. Зміст висловлювань завжди був спрямований на особистість дитини, супроводжувався яскравими емоціями радості, задоволення, похвалою за досягнуті успіхи (“Як добре ти розмовляєш!”) тощо. Мама повторювали за дитиною всі звуки, заохочували до їх вокалізації, стимулювали активність дитини, відповідали на найменші її рухи.

Іграшки у спілкуванні з дитиною використовувалися не для того, щоб та не заважала мамі, а як засіб розвитку уваги дитини. Мати сама була учасником гри, ділилась із дитиною своїми враженнями, заохочуючи її грою. Переймаючись фізичним розвитком дитини, набутими нею навичками, мами в оцінці свого сина чи доньки постійно наголошували на їх позитивних особистісних якостях, комунікативних і пізнавальних здібностях.

Одним із вагомих результатів цього лонгітюдного (подовженого) дослідження, на нашу думку, було те, що нам вдалося виявити не лише різні рівні психологічної готовності жінки до материнства, мотивацію та прояви в опікунській діяльності, але й вплив сформованих типів материнства на психічний розвиток дітей. Відмінність між дітьми зазначених груп матерів була зафіксована вже у тримісячному віці. Немовлята, що виховувалися мамами з високим рівнем психологічної готовності до материнства, мали значно вищі показники розвитку спілкування з дорослими, а саме: у плані емоційної включеності у процес комунікації, ініціативності, уміння діяти за взірцем, уміння взаємодіяти спільно, у плані чутливості до оцінки своїх дій, переживання радості при досягненні успіху, в прагненні поділитися радістю, відмовитися від спільної діяльності тощо. Діти жінок, не готових до материнства, демонстрували найнижчі показники комплексу поживлення, здатності розвивати комунікативну ситуацію, включатись у контакт і підтримувати його у грі. З віком психологічні відмінності між двома групами дітей проявлялися ще виразніше. Діти матерів, що були психологічно готові до ролі матері, відзначалися яскравою емоційністю, відкритим і доброзичливим ставленням до людей, високим рівнем ініціативності та допитливості. Вони випереджали своїх однолітків за всіма досліджуваними параметрами: в активності мови, у співробітництві з дорослими, у грі та ін.

Таким чином, готовність чи неготовність до материнства, здатність чи нездатність співпереживати з дитиною мають прямий зв'язок із розвитком почуття прихильності, близькості.

Отже, материнство – це складний феномен, що має свої фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні й індивідуальні особливості. У кожній культурі є свій інститут материнства, який як складова частина включає способи виховання жінки як матері. Сьогодні все вираженішою стає суперечність між зростаючими психологічними проблемами одиноких матерів і змістом діяльності соціально-психологічних служб, покликаних надавати їм допомогу і здійснювати соціальний захист.

Ми звернули увагу, на те, що в теоретичних і практичних дослідженнях не повністю проведена диференціація труднощів життєдіяльності одиноких матерів залежно від освітнього, професійного рівня, віку в момент народження дитини, що і стане предметом наших подальших наукових розвідок із визначеної проблеми.

Посилання:

1. *Братусь І. В.* Технології соціальної роботи з неповнолітніми матерями в США // Практична психологія та соціальна робота. — 2001. — № 10 (35). — С. 42—46.
2. *Брутман В. И.* Динамика психического состояния женщины во время беременности и после родов / *В. И. Брутман, Г. Г. Филиппова, И. Ю. Хамитова* // Вопросы психологии. — 2002. — № 1. — С. 59—69 ; № 3. — С. 109—117.
3. *Брутман В. И.* Формирование привязанности матери к ребёнку в период беременности / *В. И. Брутман М. С. Радионова* // Вопросы психологии. — 1997. — № 7. — С. 38—47.
4. *Варга Ф. Я.* Структура и типы родительского отношения / *Ф. Я. Варга.* — М., 1987. — 240 с.
5. *Ворошнина О. Р.* Психологическая коррекция депривированного материнства / *О. Р. Ворошнина.* — М. : МОДЭК, 1998. — 400 с.
6. *Голод С. И.* Будущая семья: какова она? / *С. И. Голод.* — М., 1996. — 190 с.
7. *Гурко Т. А.* Вариативность представлений в сфере родительства / *Т. А. Гурко* // Социологические исследования. — 2000. — № 8. — С. 90—97.
8. *Гуцина Т. В.* Девиантное материнство как фактор социального кризиса семьи / *Т. В. Гуцина.* — М. : Пер Сэ, 2006. — 526 с.
9. *Деларю В. В.* Психология отклоняющегося поведения : учебно-методическое пособие / *В. В. Деларю.* — Волгоград, 2004. — 36 с.
10. *Захаров А. И.* Неврозы у детей и подростков / *А. И. Захаров* // Анамнез, этиология и патогенез. — М. : Медицина, 1988. — 248 с.
11. *Киблицкая М.* Исповеди одиноких матерей / *М. Киблицкая.* — М. : Эслан, 1999. — С. 18—24
12. *Матвеева Е. В.* Анализ материнства с позиции теории деятельности / *Матвеева Е. В.* — К. : ВГГУ, 2004. — 210 с.
13. *Мещерякова С. Ю.* Психологическая готовность к материнству / *С. Ю. Мещерякова* // Вопросы психологии. — 2002. — № 5. — С. 18—27.
14. *Микова Т. С.* Наркомания как одна из причин девиантного материнского поведения / *Т. С. Микова.* — М. : ВЛАДОС, 2008. — 326 с.
15. *Мухамедрахимов Р. Ж.* Взаимодействие и привязанность матерей и младенцев групп риска / *Р. Ж. Мухамедрахимов* // Вопросы психологии. — 1998. — № 2. — С. 18—33.

16. *Радионова М. С.* Причины отказа от материнства / *М. С. Радионова* // Человек. — 1996. — № 5. — С. 113—122.
17. *Радчук Г. К.* Усвідомлене материнство як актуальна проблема сьогодення / *Г. К. Радчук*. — К., 2000. — 257 с.
18. *Самоукина Н. В.* Симбиотические аспекты отношений между матерью и ребёнком / *Н. В. Самоукина* // Вопросы психологии. — 2000. — № 3. — С. 67—81.
19. *Филиппова Г. Г.* Психология материнства : учебное пособие / *Г. Г. Филиппова*. — М. : Изд-во Московского института психотерапии, 2002. — 240 с.

References (transliterated and translated):

1. *Bratus I.* Tekhnolohiyi sotsialnoyi roboty z nepovnlitnimy materyamy v SSHA (Technologies of social work with under-age mothers in the United States) // Applied psychology and social work. 2001, № 10 (35), P. 42—46.
2. *Brutman V.* Dinamika psikhicheskogo sostoyaniya zhenshchiny vo vremya beremennosti i posle rodov (Dynamics of mental state of a woman during pregnancy and after childbirth) // Questions of psychology. 2002, № 1, P. 59—69; № 3, P. 109—117.
3. *Brutman V.* Formirovaniye privyazannosti materi k rebonku v period beremennosti (Formation of mother's affection to child during pregnancy) // Questions of psychology. 1997, № 7. P. 38-47.
4. *Varga F.* Struktura i tipy roditelskogo otnosheniya (Structure and types of parental attitudes). M., 1987. 240 p.
5. *Voroshnina O.* Psikhologicheskaya korrektsiya deprivirovannogo materinstva (Psychological adjustment of maternal deprivation). M., 1998. 400 p.
6. *Golod S.* Budushchaya semya: kakova ona? (Future family: what is it?). M., 1996. 190 p.
7. *Gurko T.* Variativnost predstavleniy v sfere roditelstva (Variability of concepts in parenting) // Sociological studies. 2000, № 8. P. 90-97.
8. *Gushchina T.* Deviantnoye materinstvo kak faktor sotsialnogo krizisa semii (Deviant motherhood as a factor of social crisis of the family). M., 2006. 526 p.
9. *Delaryu V.* Psikhologiya otklonyayushchegosya povedeniya : uchebno-metodicheskoye posobiye (Psychology of deviant behavior : textbook). Volgograd, 2004. 36 p.
10. *Zakharov A.* Nevrozy u detey i podrostkov (Neuroses in children and adolescents) // History, etiology and pathogenesis. M., 1988. 248 p.
11. *Kiblitckaya M.* Ispovedi odinokikh materey (Confessions of single mothers). M., 1999. P. 18-24.
12. *Matveyeva Ye.* Analiz materinstva s pozitsii teorii deyatelnosti (Analysis of motherhood from the perspective of activity theory). K., 2004. 210 p.
13. *Meshcheryakova S.* Psikhologicheskaya gotovnost k materinstvu (Psychological readiness for maternity) // Questions of psychology. 2002, № 5. P. 18-27.
14. *Mikova T.* Narkomaniya kak odna iz prichin deviantnogo materinskogo povedeniya (Addiction as one of the reasons for deviant maternal behavior). M. 2008. 326 p.
15. *Mukhamedrakhimov R.* Vzaimodeystviye i privyazannost materey i mladentsev grup riska (Interaction and attachment of mothers and infants of at-risk groups) // Questions of psychology. 1998, № 2. P. 18-33.
16. *Radionova M.* Prichiny otkaza ot materinstva (Reasons for child abandoning) // Human. 1996, № 5. P. 113-122.
17. *Radchuk H.* Usvidomlene materynstvo yak aktualna problema siohodennia (Conscious motherhood as present key problem). K., 2000. 257 p.
18. *Samoukina N.* Simbioticheskiye aspekty otnosheniy mezhdu materyu i rebonkom (Symbiotic aspects of the relationship between mother and a child) // Questions of psychology. 2000, № 3. P. 67-81.
19. *Filippova G.* Psikhologiya materinstva : uchebnoye posobiye (Psychology of motherhood: textbook). M., 2002. 240 p.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2013

О. Колечко

Социально-психологический феномен девиантного материнства

Статья посвящена исследованию проблемы неполных семей, в частности материнской семье, социально-психологическим условиям, причинам ее появления, уровням развития готовности к материнству женщин в контексте современного общества. Автор делает вывод, что готовность или неготовность к материнству, способность или неспособность сопереживать с ребенком имеют прямую связь с развитием чувства привязанности, близости. Материнство – это сложный феномен, имеющий свои физиологические механизмы, эволюционную историю, культурные и индивидуальные особенности. В каждой культуре есть свой институт материнства, который как составная часть включает способы воспитания женщины как матери. Сегодня все более выраженным становится противоречие между растущими психологическими проблемами одиноких матерей и содержанием деятельности социально-психологических служб, призванных оказывать им помощь и осуществлять социальную защиту.

Ключевые слова: материнская семья, девиантное поведение матери, мать-одиночка, иерархия ценностей, динамика модели материнства, материнско-детские отношения, эмоциональное благополучие ребенка.

O. Kolechko

Social and Psychological Phenomenon of Deviant Maternity

The article considers the problem of single-parent families, in particular, single-mother family, socio-psychological conditions, reasons for its occurrence, levels of the development of women's readiness to motherhood in the context of modern society. The author concludes that the readiness or unreadiness to motherhood, the ability or inability to feel with the child have a direct link with the development of feelings of affection and intimacy. Motherhood is a complex phenomenon with its physiological mechanisms, evolutionary history, cultural and individual characteristics. Every culture has its own institution of motherhood that includes methods of women training to be mothers. Today contradictions between the growing psychological problems of single mothers and the contents of the work of social and psychological services, designed to help them and provide with social protection become more apparent.

Key words: single-mother family, deviant behavior of a mother, single mother, hierarchy of values, dynamics of the motherhood model, maternal- child relationships, emotional well-being of a child.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Г. М. Лактіонова